

DOLARIN ULUSLARARASI ROLÜ ve GELECEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Ömer ABUŞOĞLU

1. GİRİŞ

Uluslararası para sisteminin bugün içinde bulunduğu durumu boşluk olarak nitelendirmek ilgililerce kabul gören bir gerçeği yansıtmak olur. Bu boşluğun meydana getirdiği düzensizlik içinde zaman zaman bazı yeni sorular ve problemler de kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Bu problemlerden belkide en önemlisi doların geleceğine ilişkin olanlardır. Her ne kadar geçmişteki uluslararası para sistemi ve dolar özdeşliği artık söz konusu olmasa da, en çok tartışılan konulardan biri hala odur.

Dolarla ilgili tartışmaları iki ayrı yönden ele almak mümkündür. Birincisi; doların değeri konusudur. İlgili her kesimde doların değer kaybedip kaybetmeyeceği veya yükselmeye devam edip etmeyeceği ve bunların sonuçlarının ekonomiler üzerindeki muhtemel etkilerinin ne yönde olacağı devamlı tartışılmaktadır. İkincisi ise; doların uluslararası fonksiyonları ve rolü üzerinedir. Doların uluslararası para sistemindeki rolü resmi ve özel olmak üzere iki grupta incelenebilir. Resmi fonksiyonları rezerv ve müdahale parası olmasından; özel fonksiyonları ise, değişim aracı, özel hesap birimi ve değer saklama aracı olmasından kaynaklanır. İşte bu nedenlerle, dolar hakkındaki tartışmalar son yıllarda yoğunluk kazanmış ve özellikle iki yıldan beri de Mark ve Yen tarafından ikame edilip edilemeyeceği gündeme getirilmiştir.

Dolar hakkında literatürde ve dünya kamuoyundaki spekülasyonların yoğunlaştığı yukarıda sözü edilen iki yön-doların değeri ve rolü - her ne kadar birbirinden ayrılamaz isede; bu çalışmada sadece doların rolü ve fonksiyonları üzerinde durularak gelişmeler çerçevesinde onun muhtemel geleceği hakkında bazı sonuçlara ulaşmaya çalışılacaktır.

Çalışma başlıca şu konulara ağırlık vermektedir. Öncelikle doların uluslararası rolü ve fonksiyonları kısaca belirtildikten sonra arkasından Bretton Woods dönemi ile sonraki gelişmeler ve doların günümüzdeki durumu ele alınmaktadır. Son olarakta, doların geleceğine ilişkin bazı gözlemlere yer verilmektedir.

(*) C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

2. DOLARIN ULUSLARARASI ROLÜ VE FONKSİYONLARI

2. Dünya savaşı öncesinde dünya para sistemi ABD'nin bir ekonomik güç olarak ortaya çıkışı ve yayılışı ile birlikte yürümüştür. Savaşın bitimiyle bu ekonomik güce siyasi güçte tartışmasız bir şekilde eklenince, ABD bir kutup ve hakim ekonomi olarak ağırlığını iyice pekiştirmiştir. O yıllardan bu yana gerek Bretton Woods sisteminin ve gerekse hakim ekonomi olmanın bir sonucu olarak dolar dünya ölçüsünde bazı roller üstlenmiştir ve bunu sürdürürebilmek için de çeşitli fonksiyonları yerine getirmeye başlamıştır. Belirtilen etkilerin günümüzdeki önemi değişmekle birlikte, halâ sürmektedir. Dolayısıyla doların geleceğini tam olarak kestirip tahmin edebilmek için, sözkonusu fonksiyonların etraflıca bilinmesi zorunludur. Doların kazanmış olduğu fonksiyonları öncelikle ikiye ayırarak incelemek mümkündür.

- 1- Uluslararası para sistemindeki rolü ve fonksiyonları,
- 2- Resmî ve özel piyasalardaki rolü ve fonksiyonları,

2.1. Para sistemi içindeki Rolü

Doların uluslararası para sistemi içindeki fonksiyonlarının başlangıcı Bretton Woods konferansıdır. Konferansa dayalı olarak kurulan sistem esas olarak Altın Kambiyo Sistemi isede, bazı iktisatçılar bu sistemi gevşek dolar standardı olarak değerlendirmektedirler. Neden böyle bir değerlendirme yapıldığını anlamak için bir uluslararası para sisteminin üç yönlü mekanizmasının olduğunu bilmek gerekir. (Williamson, 1985; s. 74). Bunlar;

1) Döviz kuru rejimi, 2) Rezerv arzı mekanizması ve 3) ödemeler dengesizliklerini azaltmakta kullanılan politikalara yön veren kaidelerdir. Yukarıdaki üçlü mekanizmanın çalıştırılmasıyla ilgili görev, Bretton Woods sisteminde dolara verilmiştir. Bu yüzden sistem; fiilen kanunlaştırılmamış dolar standardı (Williamson, 1985; s.75) dolar üzerine kurulu altın kambiyo sistemi (Murphy, 1985; s. 68, Engel, 1986; s. 441) olarak da adlandırılmaktadır. Mc Kinnon (1980; s.382) ise 1970'lere kadar fiilen güçlü dolar standardının var olduğunu söylemektedir.

Dolar; Bretton Woods sisteminin mekanizmasını; a) rezerv parası b) müdahale parası, c) çeşitli paralar için değer standardı (numeriare), olma fonksiyonlarıyla çalışır halde tutmuştur. Bu üç fonksiyon tek tek yukarıda belirtildiği üzere, bir para sisteminin her bir mekanizması ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla dolar moneter sistemin temel parası olmuş ve aşırı değerlenene kadar da dominant güç olarak rolünü sürdürmüştür (Williamson 1985; s. 78).

Uluslararası rezervler: Ödemelerde fiilen kullanılabilen altın ve konvertibil dövizlerle, her ülkenin IMF' deki rezerv pozisyonundan (çekme hakları) oluşur. Sonraki yıllarda bunlara ÖÇH'da eklenmiştir. Rezerv araçları içerisinde altının payı giderek azalmaktadır. Fakat çeşitli konvertibil dövizler arasında en büyük yeri doların tutması, sistemin bir gereği olması yanında, ülkelerin ABD ile olan ticaret ve

DOLARIN ULUSLARARASI ROLÜ VE GELECEĞİ

sermaye hareketleri de kaçınılmaz şekilde bu sonucu doğurmuştur.

Bunun yanında rezervlerin kalitesine verilen önem dolayısıyla güçlü ve değeri istikrarlı bir para olan doların rezervleri ve birikimleri hızla büyümüştür. Ayrıca faiz geliri imkanlarının yüksek olması da dolar rezervlerindeki büyümenin bir diğer nedenidir.

Her milli paranın değeri ona göre belirlendiğinden dolar tam bir değer standardı ve paraların değer ölçüsü (numeriare) olmuştur. Bunun sonucunda paraların istikrarı, dolar karşısındaki sabit paritelerinin korunması ile özdeşleşmiştir. Paraların istikrarına yönelik her hareket doları ön plana çıkarmış ve döviz piyasalarına müdahale de onunla yapıldığından, dolar müdahale aracı veya anahtar para olma özelliğini kazanmıştır. Bu gelişme döviz rezervlerindeki dolar varlıklarının önemini arttırmıştır.

Uluslararası para sisteminin iyi işleyebilmesi için temel paranın şu fonksiyonları başarı ile yerine getirmesi gerekir (Öney, 1980; s. 12).

1. Devamlı bir rezerv birikimi sağlayabilmeli ve likidite sorununu çözmelidir.
2. Bir ölçü birimi (numeriare) olma fonksiyonunu eksiksiz biçimde yerine getirmelidir.
3. Uluslararası piyasalarda genel kabul gören bir ödeme aracı oluşturabilmelidir.

Bretton Woods sisteminin oluşturulmasından itibaren bu üç ihtiyaca gerektiği gibi cevap veren para dolar olmuştur. O günden beri süre gelen bu fonksiyonlar büyük ölçüde devam etmektedir.

2.2. Resmi ve Özel Piyasalardaki Rolü

Dolar uluslararası para sistemi dışında da özel ve resmi işlemlerde, ticaret ve sermaye hareketlerinde bir dünya parası gibi fonksiyonlar yerine getirmektedir. Bir milli paranın ait olduğu ekonomideki rolüne benzer görevler, uluslararası piyasada dolar tarafından yerine getirilmektedir. Bu görevler şöyle sıralanabilir (Magee, Rao, 1980; s. 369).

1. Uluslararası özel hesap birimi
2. Değişim aracı
3. Değer saklama aracı
4. Vadeli ödemelerde standart para

1. Uluslararası özel hesap birimi: Para birimleri mal ve hizmetler ile menkul değerlerin fiyatlarını ifade etmek için kullanıldığında özel hesap birimi olarak hizmet görür. Dolar da uluslararası mal ve hizmet ile menkul değerlerin fiyatlanmasında ve fatura edilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun sonunda da dünya piyasalarında bir çok mal dolarla fiyatlandırılmıştır. Yapılan çalışmalar şunu göstermektedir. Homojen mallar piyasasında uluslararası fiyatların kotasyonu (özellikle hammaddelerde) büyük ölçüde dolarla yapılmaktadır (Grubel, 1981; s.488). Homojen mallar piyasasında dolarla (bir tek para ile) fiyatlama, dünyanın çeşitli kaynakların-

dan piyasalara akmakta olan malların geçmiş,bugünkü ve gelecekteki fiyatlarının sağlıklı bir şekilde karşılaştırılmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca homojen malların uluslararası arbitraja daha kolay konu olabilmesi, , piyasalararası bilgi akımı ve fiyatlar konusunda anında istihbarat elde etme, fiyat değişimi bilgileri, tek bir para ile ifade edildiğinde daha kolay ve ekonomik olmaktadır. Bilgi akımının piyasalardaki etkinliğinin tek para kullanıldığında artırması, aynı şekilde likit fonların fiyatlamasında (faiz oranları) da uygulanabilmektedir (Magee, Rao, 1980; s.369). Bu açıklamalara göre doların özel hesap birimi (özel numeriare) olması, dönemler ve piyasalar arası bilgi akımını ve mukayese imkanlarını kolaylaştırması açısından önem taşımaktadır.

2. Değişim aracı: Mal piyasalarında numeriare olma fonksiyonundan başka, dolar mal akımının gerçekleştirilmesinde araç para olarak görev yapmaktadır. Bu fonksiyon bankalararası ödemelerde ve bundan öte kliring işleminde diğer konvertibil paralara karşı bir üstünlüğe sahiptir. Böylece dolar bankalararası hem özel ve resmi işlemlerde hem de mal ticaretinde dominant bir değişim aracı olmuştur. Bu rolün kaynağı şudur: Uluslararası ticareti yapılan mal ve hizmetlerle , menkul değerlerin değişiminde kullanılan milli paraların, alıcı ve satıcıları bir araya getirme görevi ile ilgili bir takım masraflar (komisyon vs.) ortaya çıkar. Bunlar genelde işlem maliyetleri olarak adlandırılır. Doların araç olarak kullanılması bu masrafları oldukça düşürmüştür. Doların bu tür kullanımı çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışı ile yaygınlaşmıştır (Grubel, 1981; s. 488; Magee, Rao, 1980; s. 369). Bir paranın değişim aracı olması için bu durumda tek şart, işlem maliyetlerinin diğer herhangi bir para çiftinden düşük olmasıdır.

3. Değer saklama aracı: Bu fonksiyon aynı zamanda vadeli ödemelerde standart para olma fonksiyonunu da kapsamaktadır. Uluslararası para piyasasında zamana bağlı ödemelerin, yapılması gereken zamanda elde edilmesi için geçen zaman aralığını kısaltmak ve bu arada doğacak kayıplara meydan vermemek için, güçlü ve değeri istikrarlı bir paranın kullanılması gerekir. Ayrıca ileri tarihte yapılacak ödemeler için fiyatlandırma ve kontrota bağlanmış her türlü ticari işlem için de, istikrarlı bir paraya ihtiyaç vardır. Bu çerçevede kontrat parası olarak bir paranın talep edilmesi veya kullanılması, gerçek anlamda o paranın zaman içindeki istikrarına ve değer kayıplarının kolaylıkla tahmin edilip, telafi edilebilmesine bağlıdır. Bu ihtiyaçta doları ön plana çıkarmıştır. Doların geçmiş dönemlerde reel anlamdaki istikrarı ve vadeli kurlarının yaygın olarak bilinmesi onun bu tür kullanımını yaygınlaştırmıştır. Diğer taraftan değer saklama aracı olması, faiz haddi (ki bu diğer ülkelere göre yüksek bir faizdir) üzerinden dolar balanslarının ödünç alınıp verilebilmesi ve faiz getiren dolar senetlerinin nnerkez bankalarınca alınıp satılması onu altın gibi bir değer saklama aracı haline getirmiştir.

2.3. Fonksiyonların Değerlendirilmesi

Yukarda sözü edilen fonksiyonların tümü zaman içinde değişik görünüm ve

derecelerde olmak üzere devam etmektedir. Ancak belirtilmesi gereken nokta; bu fonksiyonların tamamının bir anda ortaya çıkmamış olduğudur. ABD ekonomisinin dünyadaki ağırlığı geliştikçe bu rollerde de artış ve yoğunlaşma görülmüştür. Bir anlamda bu gelişme Amerikan ekonomik ve siyasi gücünün yansıması şeklindedir. Gösterdiği bu gelişme sonunda dolar hem resmi ve özel piyasalarda hem de para sistemi içinde anahtar para haline gelmiş, en güçlü ve en büyük ekonominin para birimi olmaktan öte, dünya parası olarak eşsiz bir rol üstlenmiştir. Doların komple bir dünya parası olmasında Amerikan ekonomisinin gücünün sağladığı katkı yanında; üstlenilen fonksiyonların birbirini tamamlayıcılığı da etkili olmuştur. Fonksiyonlar arasındaki tamamlayıcılık şu şekilde açıklanabilir. Resmi rezerv oluşturma ve rezerv tutmanın amacı çok yönlüdür. Rezerv aracı aynı zamanda müdahale parası ise; ve bunlara ek olarak değişim aracı, özel hesap birimi ve uygun bir değer saklama aracı olarak da kullanılıyorsa, rezerv tutmanın çok yönlü amacına daha iyi hizmet edilmiş olacaktır (Helliwell, 1973; s. 210) Uluslararası para sistemi içindeki fonksiyonları özel ve resmi piyasalardaki rolü ile birleşince rezervlerin neden büyük oranda dolardan oluştuğunu ve onun dünya parası görünümünü kazandığını anlamak daha kolaylaşacaktır. Günümüzde bir başka rezerv aracı (ÖÇH)'nin doların yerini almasının esas sebebi de bu fonksiyonlar arasındaki tamamlayıcılık faktörüdür.

Yukarda belirtilen özelliklere sahip bir paranın kullanımından bir takım içsel ve dışsal tasarruflar ortaya çıkar. Bu tasarruflar doğrudan onu işlemlerinde kullanacak olanlara akacaktır. Dolayısıyla piyasa güçleri, hükümetlerden herhangi bir baskı olmadan bu paranın kullanımını teşvik etmiş olacaktırlar (Grubel, 1981; s. 489). Paranın yaygın olarak kullanımı başlar başlamaz; kullananların tümü aynı anda sözkonusu tasarrufları da paylaşmaya başlar. Her geçen gün daha fazla işlem onunla yürütülürken, kabul edilebilirliği de yaygınlaşır ve paranın kullanımı teşvik edilmiş olur. Kullanıcılar tarafından paylaşılan bu özel kazançlardan başka bazı sosyal kazançlarda sözkonusudur ki, bunlar özel kazançları da aşabilecek mahiyettedir. Çünkü burada ekonomik işlemlerin maliyetini düşüren dışsal ekonomiler ortaya çıkar.

Sözkonusu fonksiyonların tamamının birden entegre olması ve bunlardan elde edilen tasarrufların paylaşımının yaygınlaşması; her ülkeyi geniş dolar rezervleri tutmaya sevk etmiştir. Bunun sonunda ise dünya çapında dolara dayalı bir mali sistemde de doların hakim para ve bir uluslararası yatırım malı olmasından dolayı, doların kendi faiz oranlarındaki değişimler döviz piyasalarında önemli bir faktör haline gelmiştir. Böylece dolar; ülkelerin ödeme dengeleri ve döviz kurları üzerinde "nisbi enflasyon oranları" ve "cari işlemler dengesi" gibi geleneksel determinantlar şeklinde rol oynamaya başlamıştır (Emminger, 1986; s. 27).

Doların dünya parası olması ile; ABD bazı sorumluluklar üstlenmiş ancak, bazı kazançlarda elde etmiştir. Kazanç olarak ilk başta; ekonomik ve siyasi prestijini artırmıştır. Daha da önemlisi, ABD kendi milli parası için çok düşük bir faiz öderken karşılığında diğer ülkelerden reel kaynak transfer etmiştir. Bu kaynak-

lar ABD' nin dış ödeme açıklarıyla birleşince ekonomik gelişmeyi hızlandıracak reel kaynaklar diğer ülkelerden kolaylıkla temin edilebilmiştir (Öney,1980; s.3). Böylece dolar dünya parası olma yolunda gelişirken ortaya çıkan emisyon kazançları ve sosyal faydanın (Seignorage) büyük bölümünü elde etmiştir. Söz konusu Seignorage ABD'nin dünya bankası olmasının bir sonucudur. Çünkü rezerv para ülkesi, ödemeler açıklarını finanse etmek için devamlı kendi para arzını arttırarak ilave imkanlara sahip olur (Williamson, 1985; s. 75). Bu cümleden olmak üzere ödeme açıklarından kaynaklanan aşırı dolar arzı ve ithalat yolu ile reel kaynak transferi yanında, ayrıca senet ve tahvil ihracı gibi yollarla ek finansman imkanları sağlanmıştır.

ABD'nin sorumluluğuna gelince, bunlardan en önemlisi şudur. Uluslararası tüm ilişkilerde anahtar para olmasıyla, dünya dolar talebinin karşılanması, yani yeterli likidite ve rezerv arzınının ABD tarafından sağlanması gerekir. Ancak likidite ve rezerv arzı sağlanırken dolara karşı güveni sarsmayacak bir davranış içinde olunması gerekmektedir. Bu iki zorunluluktan dolayı likidite ve rezerv arzı, ABD'nin tek taraflı davranışlarıyla belirlenemez. Önder ülkelerin davranışları yanında, dolar ve diğer paralar arasındaki döviz kurlarıyla yakından ilgilidir. Ülkelerin karşılıklı bağımlılık ve davranış uyumu göstermesi gereği Mc Kinnon tarafından ileri sürülürken (Mc Kinnon, 1980), buna zıt görüşte olanlarda vardır (Goldstein, Haynes;1984).

Öte yandan, ABD'yi bağımsız davranıştan alıkoyan diğer bir nedende, uluslararası para sisteminde teknik yönden N problemi olarak bilinen meseledir. Eğer N sayıda para varsa ve N-1 sayıdaki para da bağımsız bir şekilde belirleniyorsa; N'inci ülkenin parası zımmi olarak ifade edilmek durumundadır. Döviz kurları açısından ortaya çıkan bu durum döviz piyasalarına müdahale açısından da geçerlidir. Eğer N-1 sayıdaki müdahale müşterek bir paraya karşı (Müdahale parası - Dolar) ortaya çıkarırsa, paraların istikrarı ve politikalar arasındaki uyum en kolay şekilde N' inci ülke pasif bir politika izlerse mümkün olur. Bu arada pasif bir politikaya ek olarak müdahale parası sahibi ülke, bir iki ülkenin döviz politikalarını paraların istikrarı açısından destekleyebilir (Mc Kinnon, 1980; s. 382). Eğer ABD dışındaki her ülke belli bir seviyede, paralarını dolara bağlarsa, ABD döviz piyasalarına müdahale edemez. Pasif bir politika izlemek durumunda kalır. Her ülke kendi parasının değerine ve döviz piyasalarına bağımsız olarak müdahale edebilir. Fakat ABD pasif rolü gereği, doların döviz kuruna etki edemeyecek ve ödemeler dengesini kontrol edemeyecek durumda kalır. Doların hem rezerv aracı hem de müdahale parası olması ABD'yi tek taraflı olarak harekete geçmekten alıkoyar. ABD'nin bu pasif politikası karşılığı olarak da yabancı merkez bankaları Amerikan açıklarını finanse edecek bir pozisyona girer. Çünkü müdahale için rezerv biriktirmek amacı ile Orijinal metin s.8'de belirtilen girer. Çünkü müdahale için rezerv biriktirmek amacı ile ABD hazine, senet ve bonoları biriktirirler, ayrıca ABD dış ticaret açığı vermeye zorlanır (Mc Kinnon, 1980; s.383).

Söz konusu fonksiyonları, dünya üzerindeki konumu ve bunların sonuçları dolayısıyla dolar; sadece kendi parası olması açısından ABD'yi değil, aynı ölçüde ve hatta fazlasıyla tüm dünyayı ilgilendirir olmuştur. ABD hazine bakanlarından birinin

Avrupa ülkelerini kasederek, "dolar bizim paramız fakat sizin probleminiz" ifadesi bu durumu en iyi şekilde ifade etmektedir (Emminger, 1986; s.30).

3. BRETTON WOODS DÖNEMİNDE DOLARIN GÖRÜNÜMÜ

1. Dünya savaşı ile altın standardının yıkılmasından sonra Bretton Woods dönemine kadar olan ara dönemde İngiltere bir ekonomik güç olarak yerini ABD'ye; sterling'de dolar'a bırakıyordu. Bunun yanında Londra piyasasına karşılıklıta NewYork piyasası oluşmaktaydı. Bunlar doların dünya parası olma yolunda gösterdiği ilk gelişmelerdir. Altın kambiyo sistemi ile bu özellik kesin bir hakimiyet şeklinde tescil edilmiş ve 1960'ların sonlarında dolar aşırı değerlenene kadar da bir dominant güç olarak kabul edile gelmiştir.

1950 boyunca ve 1960 ortalarına kadar doların gücü dolayısıyla sistem aşağı yukarı dolar standardı şeklinde yürüdüğü gibi bir çok ülkenin para politikaları da ABD'nin istikrarlı para politikası tarafından yönlendirilmiştir (Mc Kinnon, 1980; s. 382). Doların pozisyonu, altın ve diğer paralar arasında bağlantı görevi yaptığından bir başka paradan ziyade altınla ifade edilen par value'yu koruma yükümlülüğü ile sınırlanmıştır. Bunu koruduğu ölçüde de sistemin pürüzsüz işlemlerini sağlama yanında, uluslararası ilişkilerdeki rolü ve fonksiyonlarını da tartışmasız şekilde yaygınlaştırmıştır.

Bu sistemde ABD dünya bankeri olup uluslararası rezerv merkezi rolünü oynamıştır. Doların kolayca altına çevrilebilmesi ve bu konuda verilen garanti nedeniyle dolar rezerv parası olarak geniş ölçüde talep edilmiştir. Altının rolünün geri plana düşmesi ve altın üretiminin talebi karşılamakta yetersiz kalması, toplam dünya rezervleri içinde altının payı azalırken döviz rezervlerinin payını artırıyor (1). Dolar ise, bu resmi para rezervlerinin % 90'ından, özel fonların ise % 80'inden fazlasını oluşturuyordu (Bergsten, 1983; s. 74).

Diğer paraların doğrudan dolara bağlı olması dolayısıyla bu paraların döviz piyasalarındaki konumu deyince dolar karşısındaki durumları konu edilmiş oluyordu. Bu yüzden bu paraların istikrarı için döviz piyasalarına bir müdahale gerektiğinde müdahale aracı da kesinlikle dolar olmak zorundaydı. Bu çerçevede dönem boyunca her merkez bankası piyasalara dolarla müdahale etmiştir.

Uluslararası para sisteminde dolar lehindeki bu gelişmeler olurken, özel ve resmi piyasalarda muamele amacı ile de dolar geniş ölçüde kullanılmaya başlanmıştı. Bu fonksiyonlar piyasalarda bir birini tamamlar durumda ve birbirine güç vererek 1960'ların ortalarına kadar doları tam anlamıyla dünya parası pozisyonuna ulaştırmıştır. Bu şartlarda uluslararası sistemdeki fonksiyonları tamamen kesinleşip kendisi de hakim bir güç haline gelince, altının rolü çok çok azalarak sadece doların bağlantısı haline geldi. Üstelik doların değerini de artık tesbit etmekten uzaklaşıyordu (ABD açıkları nedeniyle). Bu şartlarda altın uluslararası para sisteminden çekilmesini ve sistemin sadece dolara bağlı olmasını öngören bazı görüşler ve reform planları ortaya

(1) İstatistik veriler için bkz. Erden Öney, 1980; s. 44.

atıldı. Öngörülen bu sisteme göre her ülke, parasını serbestçe dalgalanmaya bırakılan dolara bağliayacak ve dolar standardı şeklinde yeni bir sisteme geçilmiş olacaktı (Öney, 1980; s. 173) Bu plan sonraki yıllarda da savunulduğu halde kabul görmemiştir.

ABD Hükümeti Bretton Woods dönemi boyunca pasif bir politika izlemiş fakat sistem daha çok diğer ülkelerin aktif politikalarınca yönlendirilmiş ve işlemiştir. ABD'yi böyle bir politika izlemeye iten sebepler doların uluslararası konumu ve dünyaya rezerv arzeden tek ülke olmasıdır. Böyle bir pasif rolün kabul edilmesi bir yerde N probleminin bir sonucudur. ABD'nin tek taraflı olarak harekete geçmekten bu yolla alıkonulması ve diğer ülkelerinde gereken tedbirleri almak istememeleri sonunda sistem dejenere olup çöküşe doğru yönelmiştir.

Bu çöküşün birinci sebebi likidite ve buna bağlı olarak güven problemidir. Uluslararası ilkidite ve rezerv artışı altın stoklarının ve üretiminin gerektiği ölçüde artırılmaması nedeniyle dolar artışı ile sağlanmaya çalışılmıştır. Zaten sistemin ilk kuruluş döneminde en önemli problem olarak bu likidite problemi olmuştur. ABD'nin yeterli rezerv ve likidite arzı yönünde baskı altında tutulması, devamlı ödemeler dengesi açığı vermesine neden olmuştur. Bu açıklar ise dolarla altın arasındaki bağın kopmasına yol açarak 1960 'ların sonların da dolar, aşırı değerlenmeye başlamıştır. (Murphy, 1985; s. 68). Bu ise, dolara karşı güvenin sarsılmasına ve ileriki yıllarda dolardan kaçışla birlikte; sabit olan dolar altın kurunun korunmasını imkansız kılarak sistemin çöküşüne neden olacaktır. Böylece Triffin tarafından sistemin geleceği dünya rezervlerinin yeterli ölçüde hızlı ve devamlı oluşturulmasındaki zorluğa bağlanırken, bu zorluk aşılmıştır. Üstelik sistem rezerv arzı ve likidite yetersizliğinden değil, bolluğundan yıkılmıştır (Engel, 1986; s. 441).

İkincisi; Amerikan ekonomisinin gücünün nisbi olarak azalmasıdır. 1960-1970 arasında Avrupa ekonomileri Amerikan ekonomisinden daha hızlı büyüdüler. Sonuç olarak dünya ticaretinde Amerikan ekonomisinin öncülüğü azaldı ve AET'nin nisbi önemi arttı (Grubel, 1981; s.476). Bu gelişme Avrupa ülkelerinin çeşitli konularda ABD üzerindeki baskılarını artırmalarına neden oldu. Herşeyden önce yeni kurulan AET'ye hayatiyet kazandırmak için bu gerekliydi. Ayrıca bazı Avrupalı ülkeler ve liderler prestij ve politik güç kazanmak için bu yola başvuruyordu. Diğer taraftan aynı ülkeler, özellikle Fransa, ABD'nin dünya bankası olarak elde ettiği kazançların paylaşılmasını istiyorlardı (Öney, 1980; s. 4)

Üçüncüsü ise, ABD'nin enflasyonist bir süreç içinde olmasıdır. Enflasyonun ve en azından enflasyonist beklentilerin uzun süre devam etmesi sermaye hesabı ve ticaret dengesi açıklarını hızla kötüleştiriyordu. Yükselen enflasyon yoğun sermaye transferlerine neden oluyordu (Murphy, 1985; s. 68). Ayrıca sermaye ve ticaret

DOLARIN ULUSLARARASI ROLÜ VE GELECEĞİ

dengeindeki kötüleşme ABD'nin yükümlülüklerinde (borçlarında) bir artış meydana getiriyordu (Grubel, 1981; s.476). Bu gelişmeler ABD'nin dünya bankeri olarak rolünü hem kendi ülkesinde hemde tüm dünyada tartışılabilir hale getirmiştir.

Son olarak da, ülkeler arasında parasal işbirliğinin olmaması gösterilebilir. Bilindiği gibi ABD dönem boyunca pasif politikalar izlemiş sistem içindeki gelişmeler (rezerv arzı v.s) diğer ülkelerin aktif politikalarınca belirlenmiştir. Bu aktif politikalar aynı zamanda ABD üzerinde çeşitli baskılar doğurmuştur. Sonuçta, ABD ödemeler dengesi ve döviz piyasasına müdahale edememiştir. Buna rağmen diğer ülkelerin sebep olduğu kötüye gidişi durduracak tedbirlerin alınması da ABD'den beklenmiş; kendilerince alınması gereken tedbirler alınmamış, ülkeler arasında politikalarda koordinasyona gidilmemiştir. Mesela, ABD'ye karşı ençok dolar elde edip, fazla veren ülke Almanya ve Japonya idi. Bu ülkeler eğer isteselerdi teknik olarak altın - dolar standardını devam ettirme gücüne sahiplerdi. Büyük ABD açıkları bunların paralarını revalüe etme durumuna getirmişti. Fakat revalüasyon gerçekleştirilmediği gibi çözüme ABD'nin kendi politikalarıyla gidilmesi ve doların devalüasyonu yolunda politik baskılara gidildi. Bunun sebepleri "ABD'nin prestij ve gücünün; doların en önemli rezerv aracı olma rolüne son vermekle, azaltılması yolundaki AET'nin arzusudur" (Grubel, 1981; s. 476), yani mesele güç ve hakimiyet mücadelesidir.

Yukarda sayılan sebepler ve bunların sonuçları, dünya para sisteminde Ağustos 1971'de doların altına konvertibilitesinin sona ermesiyle altın - dolar sistemini veya par value dönemini kapatmış oldu. Bu dönemin kapanmasıyla birlikte doların uluslararası rolünde bazı değişikliklerin olması kaçınılmazdı. Ancak görülen değişimler doların bazı alanlardaki rolünü zayıflatmıştır, ama; hiç bir zaman beklenen büyüklükte de olmamıştır.

4. GÜNÜMÜZDE DOLAR

4.1. Gelişmelerin İzlenmesi

Bretton Woods'un çöküşünü takip eden günlerde ABD içinde ve dışında pek çok uzman, gelişmelere bakarak, birazda abartılmış bir biçimde doların özellikle dünya para sistemi içindeki rolünün sona erdiğine ve onun diğer dövizler gibi normal fonksiyonlarına çekildiğine inandılar. Gerçekten o tarihten bu yana doların uluslararası rolü değişmekte ve azalmaktadır, ama tamamen ortadan kalkacağı yolunda herhangi bir işaret de söz konusu değildir. Günümüzde doların değişim oranı, halihazırda dünyada en önemli fiyat olmaya devam etmekte, iniş ve çıkışları her ülkeyi az veya çok ilgilendirmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin ABD karşısındaki ve ABD'nin diğer ülkeler karşısındaki rekabet gücünü, uluslararası rekabete konu olan malların fiyatlarını, ülkelerdeki nisbi enflasyon oranlarını ve fiyat hareketlerini önemli ölçüde etkilemeye devam etmektedir. Dünya ölçüsünde sergilenen bu görünüm, doların fonksiyonlarının önceki bölümlerde ele alınan tarzda yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

4.1.1. Uluslararası Para Sistemi ve Dolar

Dolarla bağlantının kaldırılmasından sonra sanayileşmiş ülkelerin paralarını piyasa şartları içinde serbestçe dalgalanmaya bırakması, ilk olarak doların değer standardı (numeriare) olma rolünün sona erdirilmesine neden olmuştur. Bu özellik ortadan kalkınca döviz piyasalarına sadece doların değil diğer dövizlerinde müdahale parası olması gibi bir sonuç beklenebilirdi. Dolayısıyla ülkelerin müdahale amacıyla sadece dolar rezervi tutması veya toplam rezervlerin içinde doların payının %80 gibi bir orana ulaşması için sebep kalmıyacaktı. Ancak o tarihten bu yana dolar her ne kadar gelişmiş ülke paraları için numeriare olma özelliğini kaybetmiş olsa da, müdahale parası ve rezerv aracı fonksiyonlarında büyük kayıplara uğramamış, aksine bu özelliğini büyük ölçüde sürdürmüştür.

Geçmiş dönemde uluslararası para sisteminin dolara dayalı olmasının bir sonucu olarak, ülkelerin zorunlu bir şekilde dolar rezervi tutmaları yanında, doların değeri 1960 ortalarına kadar istikrarlı kaldığı için de, her merkez bankası başkaca rezerv aracına gerek duymadan sadece dolar rezervi tutmuş ve müdahalelerini dolarla yapmıştır.. Son yıllarda ise; dolar hala en önemli para olmakla birlikte ülkeler; artık rezerv seçiminde hiçte kısıtlı değillerdir. Dolar yanında diğer gelişmiş ülke paraları da rezerv aracı olarak kullanılabilir hale gelmiştir. Bu, kısmen doların uluslararası rolündeki değişmelerin yansıması olduğu kadar kısmen de doların değerindeki istikrarsızlığın bir sonucudur. Nitekim doların reel satın alma gücündeki erozyon ve konvertibil paralar arasında döviz kurlarındaki dalgalanmalar (1971, 1973-1974, 1977-1978) merkez bankalarının rezervlerini çeşitlendirme yolunda teşvik etmiş ve dolara uygulanan faiz oranları değer kayıplarını karşılayacak düzeyde olmadığı için, dolar yerine mark, yen ve İsviçre Frankına doğru hızlı kaymalar olmuştur (Mc. Kinnon, 1980; s.385). Böylece dolar; rezerv aracı olarak sanayileşmiş ülkeler nezdindeki etkinliğini azda olsa kaybetmiş ve diğer paralarla kısmen ikame edilmeye başlanmıştır.

Ancak Bretton Woods'un yıkılmasından sonra sanayileşmiş ülkeler dışındaki diğer ülkeler (üçüncü dünya) paralarını çeşitli ülke paralarına bağladılar. Dolayısıyla dolar birçok ülke için hala numeriare olma özelliğini sürdürmektedir. Sözkonusu ülkelerin paraları ya doğrudan yada dolaylı olarak dolara bağlıdır. Bunların sayısı 1983 yılı itibarıyla 47 olup, aralarında S. Arabistan ve bazı OPEC ülkeleri gibi petrol dolayısıyla önemli sayılabilecek konuma sahip ülkelerde bulunmaktadır (IMF, 1984; s.55). Diğer taraftan, günümüzde gelişmiş ülke merkez bankaları döviz piyasalarına yoğun bir şekilde müdahale etmektedirler. Bu müdahale herhangi bir parite yükümlülükleri olmasa da yapılmaktadır. Birbirleri arasında ihtilaftan kaçınmak ve daha düzenli bir mal ve sermaye akışı sağlamak için dalgalı kurlarda bu tür müdahaleler kaçınılmaz olmaktadır. Bu müdahalelerin anahtarı da dolar olarak kalmaktadır (Mc Kinnon, 1980; s. 382).

Dünya toplam resmi rezervleri içerisinde doların önemli payını koruması

(% 60 olduğu kabul edilmektedir) merkez bankalarına paraların istikrarı için piyasalara dolarla müdahale etme zorunluluğu getirmektedir. Bunda bazı paraların hala dolara göre belirlenmesinin olduğu kadar geçmiş dönem alışkanlıklarının da yapı vardır.

4.1.2. Özel ve Resmi Piyasalarda Dolar

Gelişmiş ülkelerin bağımsız politikalar sürdürebilmek amacıyla döviz kurlarını dalgalanmaya bırakmaları ve bunu takip eden gelişmeler dışında, uluslararası ticaret ve finansal piyasa dolara bağlı olarak kalmıştır. Gerçi bu tür fonksiyonlar dünya ticaretinin yönü ve gelişimine bağlı olarak değişme göstermekteyse de dolar bu rolünden çok az kayıplara uğramıştır.

Dünya ticaret hacminin giderek büyümesi ve çok taraflılığın gelişmesi mal piyasasında değer ölçüsü (fiyatlama) ve bir ödeme aracı olarak doların gücünü artırmıştır. Çok taraflı ticari ilişkilerin gelişmesi, takas ve kliring sisteminden ziyade, müşterek bir ödeme aracının varlığına ve bunun kabul edilebilirliğine bağlıdır. Dünya ülkeleri; parası ticarete yaygın olarak kullanılan gelişmiş ülkeler; parası kullanılmayan (konvertibilitesi olmayan) gelişmekte olan ülkeler şeklinde ayırıma tabi tutulacak olursa, bu iki ülke grubunun hem kendi içinde hem de grup dışındaki ülkelerle olan ticaretinde yukarıdaki özelliklere sahip para önemini her zaman koruyacaktır. Uluslararası ödemelerin kliringi için özel ticari bankalara müşterek bir değer ölçüsü gerekecektir. Bu anlamda hem spot, hemde vadeli işlemlerde dolar müşterek bir müdahale aracı olarak kullanılmaktadır. Bu tür kullanım dışında doların uluslararası piyasalardaki esas rolünün dayanağı, teorideki araç olan ve olmayan paralar (Vehicle ve nonvehicle currency) kavramına dayanır (1). Buradan hareketle ABD'nin gelişmiş ülkelerle olan ticaretinde dolar simetrik paradır. Bu grubun dışında kalan ülkelerle olan ticaretinde ise temel (major) paradır. ABD'nin her iki ülke grubu ile olan ticaretinde temel ve simetrik para olması dolayısıyla, doların fiyatlama ve değişimde kullanılma genişliği ABD'nin ticareti ölçüsündedir, ve bu genişlik doların nonvehicle para olma rolünü açıklar. Araç para olma rolüne gelince, bu ik açıdan incelenebilir. Birincisi sanayileş-

(1) Uluslararası ticarete mal ve hizmetlerin fiyatlamasında ve değişiminde araç olarak kullanılan, araç (vehicle) ve araç olmayan (nonvehicle) olmak üzere iki tip para vardır. Herhangi iki ülke çifti arasındaki ticarete üçüncü bir ülke parası kullanıldığında bu para araç paradır. Araç olmayan para ise; ticarete ithalatçı veya ihracatçının paralarından biri kullanıldığında ortaya çıkar. Araç olmayan para 3 gruba ayrılır: Temel para (major currency), simetrik para (symmetric currency) ve tâli paralar (Minor currency).

İki taraflı ticaret hareketine giren herhangi iki ülke çifti için iki paradan biri her iki yöndeki ticaretin fiyatlamasında belirleyici rol oynuyorsa; o para temel para (major currency) olarak tanımlanır. Diğer ülkenin parası ise tâli (minor) paradır. İki ülke arasındaki çift yönlü ticarete bir ülkenin parası ticaretin bir yönünü, diğer ülke parası da diğer yönünü belirliyor ve kullanılıyorsa simetrik para ortaya çıkar (Magee, Rao, 1980; s. 368).

miş ülkeler dışında kalan 3. dünyanın kendi arasındaki ticareti yönündendir. Sterlin ve Frank sahası ülkelerinin dışında kalan ülkelerin kendi aralarındaki ticaretinde dolar yaygın olarak kullanılan bir araç paradır. İkincisi ise; dünya ticaretine konu olan birçok temel malın fiyatlamasında ve değişiminde doların kullanılmasıdır. Dünya ticaretinde petrol dahil bir çok mal dolarla fiyatlandırılmaktadır. Yapılan araştırmalar homojen malların araç para ile heterojen malların araç olmayan paralarla kotasyonunun yapıldığını göstermektedir. Bu durumda bir çok tarımsal ürünler, hayvansal ürünler ve bazı metallerde NewYork ve Chicago'nun merkez piyasalar olması dolayısıyla bu mallarda dünyü ölçüsünde fiyatlama dolarla yapılmaktadır (Maggie, Rao, 1980; s. 369).

Doların uluslararası ticaretteki rolünün devamı yanında; diğer bir gelişme de, mali (finansal) piyasaların genişlemesi ile ortaya çıkmıştır. Bretton Woods'tan bu yana finansal piyasalar, gelişmiş ülkelerde sermaye kontrolünün azaltılması sonunda hızlı gelişme göstermiştir. Dünya mali piyasalarındaki ABD'nin konumu ister istemez doları ön plana çıkarmıştır. ABD diğer ülkelere göre daha yüksek bir sermaye hareketliliği göstermektedir. Mesela, 1982-1984 döneminde ABD'ye net sermaye akışınının 90 milyar dolar olması konunun önemini göstermek için yeterlidir (Emminger, 1986; s.27). Ayrıca özel fonlar için doların başlı başına bir yatırım malı olması doları mali piyasalarda diğer paralara göre daha da ön plana çıkarmaktadır. Özel fonlar için yatırım malı olması ve ayrıca spekülörler için her zaman cazibesini devam ettirmesi; faiz oranları yoluyla dünya sermaye hareketlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Bu özellikleri nedeniyle dolar finansal piyasalarda bugün bile önemli bir faktördür.

4.1.3. Günümüzün Değerlendirilmesi

Yukarda uluslararası para sistemi ile özel ve resmi piyasalardaki doların günümüz şartlarında gösterdiği fonksiyonlar ayrı ayrı ele alınıp incelendi. Görüldü, ki 1971'den bu yana dünya ekonomik şartlarında büyük değişimler olması ve bununda ötesinde gücünü kırma gayretlerine rağmen dolar; bu gelişmelerden fazla etkilenmemiş, hala fonksiyonlarını büyük ölçüde sürdürmeye devam etmektedir. Uluslararası para sistemindeki numeraire olma rolü; dalgalı kurların uygulanması dolayısıyla, yani sistemin bir gereği olarak, sadece sanayileşmiş ülkeler nezdinde sona ermiş fakat bazı gelişmekte olan ülkeler için bu rol devam etmektedir. Diğer taraftan müdahale parası ve rezerv aracı olarak yaygın bir şekilde gelişmiş ülkeler için bile geçerliliğini korumakta; adeta dolardan vazgeçilememektedir. Özel ve resmi piyasalardaki fonksiyonlarına gelince; bunlardan çok daha az kayıplar verdiği görülmektedir. Doların dünya piyasalarında ve uluslararası para sisteminde etkinliğini büyük ölçüde koruyabilmesi, daha öncede belirtildiği gibi her iki türden fonksiyonların birbirini tamamlayıcı olmasının sonucudur.

Bir çok ülke için resmi dolar standardı ortadan kalkmış ise de; geniş ölçüde dolara dayalı ticari ve mali sistem devam etmektedir. 1971'den bu yana merkez

DOLARIN ULUSLARARASI ROLÜ VE GELECEĞİ

bankaları resmi dolar rezervlerini dört katına çıkarmışlar, uluslararası bankacılık sistemi de dolar birikimlerini artırmışlardır (Emminger, 1986; s.26). Bu yüzden doların uluslararası likidite aracı olma özelliği devam etmekte ve ticari ve mali işlemler için temel para olarak kullanılmaktadır. Dünya ticaretinin % 50'si dolarla fiyatlandırılmaktadır. Bunlardan sadece petrolün bu kapsama girmesi dolardaki dalgalanmaların tüm dünya ülkelerini etkilemesi bakımından meselenin önemini göstermektedir.

Doların iniş ve çıkışları her ülkeyi bir başka paranın dalgalanmasından çok daha fazla etkilemektedir. Bu dalgalanmalar yakından ve devamlı şekilde izlenmektedir. Mesela, doların her hareketi Japon gazetelerinin ön sayfalarında yer almaktadır (Newsweek; 23 June 1986, s.32). Benzer şekilde, doların iniş ve çıkışları bir çok ekonomik zirvenin daima önemli tartışma konularından biri olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Ayrıca dolar hareketlerine karşı sanayileşmiş ülkeler, toplu olarak tepki göstermekte ve toplu olarak tedbirler alma yoluna gitmektedirler. Herhangi bir gelişmiş ülke parası ile dolar arasındaki değişim oranı üçüncü bir para ile olandan daha önemlidir. Bir paranın değer kazanıp kaybettiği hala dolara göre ifade edilmekte, dolayısıyla döviz piyasalarına müdahaleler dolarla yapılmaktadır. Bütün bunlar göstermektedir ki dolar; hala dünya ekonomisi için önemli para ve doların değişim oranına da hala önemli bir fiyattır. Bu yüzden geçmiş dönemde olduğu gibi dolar bugünde sadece gelişmiş ülkelerin değil, tüm dünyanın problemidir. Bunun yanında geçmiş dönemlerden farklı olarak, aynı ölçüde ABD'nin de problemi olmuştur.

4.2. Doları İkame Etme Çabaları

Altın döviz standardının yürürlükte olduğu dönemlerde uluslararası likidite sorununun çözümü için merkezden yaratılan rezerv aracı teklifleri yapılmaktaydı. Bu çerçevede ÖÇH 1969 yılında ihdas edildi. İlk ortaya atıldığı anda likite problemi ile ilgili bir çözüm aracı olarak düşünülmeyle birlikte sonraları komple bir rezerv aracı olarak kullanımı öngörülmeğe başlandı. Böylece gerek müdahalelerde gerekse uluslararası ödemelerde ÖÇH'nin fonksiyonu doları ikame etme şekline dönüşmüş oldu.

İlk başta altına ve dolayısıyla dolara bağlantılı olarak ifade edilen ÖÇH (kağıt altın), altın kambiyo sisteminin yıkılmasından sonra da bu özelliğini sürdürdü. Ancak doların değer kayıplarının hızlandığı 1974'den sonra dolarla bağlantısı kesilerek 16 ülkelik bir para sepetine bağlandı.

ÖÇH ihdas edilirken uluslararası likidite problemi dikkate alınmış olmasına karşılık daha sonra para sistemindeki gelişmeler gözönüne alınarak para sisteminin ÖÇH standardına dönüştürülmesine çalışılmıştır. Bu yeni sistem içinde ÖÇH, uluslararası değer standardı (numeriare), rezerv aracı, döviz piyasalarına dayalı müdahale aracı ve özel piyasalarda da ödeme aracı (mübadale aracı) olma fonksiyonlarının tamamını üstlenmiş olacak ve sonuçta da doların uluslararası fonksiyonu en düşük düzeye indirilmiş olacaktır.

Ancak bugüne kadarki gelişmeler ÖÇH'nin böyle bir konuma kavuşmadığını

göstermektedir. Para sistemi içerisinde bazı fonksiyonları, düşük düzeyde de olsa yerine getirdiği görülmektedir; ama yaygın kullanıma sahip bir dünya parası olma yolunda herhangi bir olumlu beklenti de vermemektedir. Bunun sebepleri çeşitlidir (1). Ama en önemlisi, uluslararası para sisteminde ÖÇH'nin doldurabileceği bir boşluğun oluşmamış olmasıdır. Çünkü dünya parası olarak dolar, fonksiyonlarında erozyona uğramıştır ama, o hala önemli bir yere sahiptir ve dolayısıyla kullanım alanları itibarıyla herhangi bir boşluk yaratmamıştır.

Diğer taraftan, ÖÇH'nin mevcut kullanımı uluslararası para sistemi ve ülkelerin IMF ile olan ilişkilerinde ve üstelik çok dar sınırlar içinde kalmaktadır. Bu fonksiyonların tamamlayıcısı olarak özel ve resmi piyasalarda görmüyorsa, ÖÇH'nin kullanım alanı gelişmeyecek ve kabul gören bir araç olmayacaktır.

Doları, ikame çabalarının bir yönünü de Avrupanın parasal entegrasyonu oluşturur. Avrupanın ekonomik bağımsızlığı ilkesinden hareketle kendi aralarında bir para birliği ve para birimi oluşturma çabaları, sonuçta avrupa ülkeleri için doların ikamesini de kapsar hale gelmiştir. Sonuçta, 1978 yılı sonunda Avrupa para sisteminin uygulamaya başlanması ile Avrupa ülkeleri arasında resmi ödemelerde kullanılacak yeni bir birim de ECU (Avrupa Para Birimi) ihdas edilmiş oldu.

ECU'nun Avrupa para birimleri arasında değişim oranının belirlenmesinde hesap ve ölçü birimi; kredi işlemlerinde, parasal sapmalar ve müdahalelerde belli sınırlar içinde referans ve hesap birimi; ve nihayet rezerv aracı olarak kullanılması amaçlanmaktadır. Bugün için bu fonksiyonlar kısmen işlenmektedir. Ama hiçbir zaman bağımsız bir sistem oluşturacak yeterliliğe ve büyüklüğe ulaşmış değildir. Ancak rezervlerde ECU'nun payı arttırılmaya ve onun müdahale parası olarak kullanım alanına aktarılmasına yönelik çalışmalar vardır. Sistem içerisinde hiç bir ülke Avrupa parasının rezerv para olmasına karşı koyamayacaktır. (Parasız, 1986; s.212). Ayrıca kısa vadeli mali işlemlerde olduğu kadar, orta vadeli büyük fonların düzenlenmesinde de kullanılmakta ve illerde daha geniş kullanım alanları oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Sözkonusu gayretlere rağmen Avrupa para sistemi içinde piyasalara dolarla müdahaleler devam etmekte olup, sisteme bağlı ülkeler herhangi bir dış kaynağa ihtiyaç duyduklarında daha çok serbest piyasayı tercih etmektedirler (Doğan, 1981; s.9). Bu eğilimler sürdüğü müddetçe, sistem içindeki ilişkiler de sarsılmaya devam edecektir. Diğer taraftan ECU henüz özel piyasalarda kullanım alanına çıkmamıştır. Bu gerçekleştirilmediği sürece, doları ikamesi beklenen ölçüde olamayacaktır.

ÖÇH ve ECU ile doları ikame etme çabaları dışında son 1-2 yıldan beri özel piyasalarda Yen ve Mark'ın doları ikamesinin mümkün olup olmadığı tartışılmakta,

(1) Bkz. Erden Öney, 1980, s.205.

5. DOLARIN GELECEĞİ

Doların geleceği hakkında tahmin yürütmenin zorlukları, dolara rakip oluşturma çabaları ile bizzat doların kendisinin karmaşık ve çetrefil bir konumda olmasından kaynaklanır. Birinci sebepten kaynaklanan faktörler daha çok ABD ve Dolar dışındaki gelişmelerce belirlendiği halde ikinci gruptan kaynaklananlar ABD ekonomisinin gelecekteki performansı ve dünyadaki konumu ve buna bağlı olarak doların pozisyonundaki değişmelerce belirlenir. Bu başlık altında daha çok dolara rakip oluşturma çabaları üzerinde durulacaktır. Bu yönüyle doların, geleceği,

- 1 – ÖÇH karşısında dolar
- 2 – ECU karşısında dolar
- 3 – Diğer rakip paralar ve doların gücü;

başlıkları altında incelenecektir.

5. 1. ÖÇH karşısında dolar

ÖÇH'nin uluslararası para sistemine katılım amaçlı ile sonradan görülen gelişmeler birbiri ile uyumlu değildir. Çünkü ÖÇH ilk ortaya atıldığında altını ikame aracı esastı. Fakat 1971'den sonra dolarla ilgili ortaya çıkan problemleri gidermek amacıyla onun başlı başına bir rezerv aracı olması ve doları ikamesi ön görülmüştür. Bu yolla likitide ve istikrarlı rezerv aracı konusunda ABD açıklarından kaynaklanan problemlerin ortadan kaldırılabilmesi düşünülmüyordu. ÖÇH kullanımı ile dünya, değeri istikrarlı bir değer standardı ve rezerv aracı elde edebilecek ve gerekli likitide herhangi bir ülkeye yük getirmeden sağlanmış olacaktır. Yani N problemine ÖÇH dir. Bu tartışmaların elbette belli bazı dayanakları vardır. Alman ve Japon ekonomisinin gelişme seyri ve dünya ticareti içindeki artan payları, bu ülkelerin paralarını da ön plana çıkarmıştır. Bu paralar araç olmayan para (nonvehicle) görünümünde de olsalar, temel (major) ve simetrik para olmaları dolayısıyla en azından bu iki ülkenin dış ticaretindeki payları ölçüsünde değer standardı (heterojen mallar için) ve değişim aracı olma imkanları her zaman vardır. Ayrıca bu iki ülkenin uluslararası mali piyasalarda belli ölçüde yer alması da bu iki parayı ön plana çıkarmıştır. İki açıdan ele alınan bu gelişmeler ölçüsünde diğer ülkeler müdahale saiki ile değil ama; muamele aracı ile rezerv olarak bulundurabileceklerdir. Nitekim doların toplam dünya resmi rezervleri içindeki payının % 60 'lara düşmesi, diğer ülke paralarının da rezerv aracı olarak tutulabildiğini göstermektedir. Ancak sözkonusu iki ülkenin ve paralarının mevcut özellikleri böyle bir rolü üstlenmek için ileride üzerinde durulacak nedenlerden dolayı, yeterli görülmemektedir.

Bu şartlar altında ne suni olarak yaratılan paralar, nede diğer bir döviz dolara rakip olabilecek özellikleri bu güne kadar kazanamamış ve dolayısıyla uluslararası para kullanımında çoğulcu bir gelişme sözkonusu olamamıştır.

ile çözüm getirebilecekti (1). Ayrıca ÖÇH'nin değeri 16 ülkeli bir sepete bağlanınca da değeri dolara bağlı olmaktan daha istikrarlı hale gelecek ve gerek değer standardı (numeriare) gerekse rezerv aracı olarak daha çok kabul gören bir araç haline gelecekti.

Bu güne kadar olan gelişmelere bakıldığında ÖÇH'nin kabul görmesi beklentinin altında gerçekleşmiştir. O henüz resmi rezervler arasında küçük bir yer işgal etmekte, buna karşılık dolar her türlü istikrarsızlığına rağmen rezervler içindeki önemini korumaktadır. Bazı iktisatçılar gerek ÖÇH'nin gösterdiği gelişme ve gerekse doların da mevcut konumu dolayısıyla kısa dönemde ikamenin mümkün olmayacağını ileri sürmektedirler (Grubel, 1981; s.557). Çünkü, ÖÇH'nin kullanımı ile ilgili bir takım problemler vardır ve bu problemler aynı zamanda onun kabul edilebilirliğini engelleyen faktörlerdir. Bunlar dört grupta toplanabilir.

- 1 – Doların birikimlerinin ÖÇH ile değiştirilmesi
- 2 – Rezervlerin faiz getirisi
- 3 – ÖÇH kullanımındaki dolara bağımlılık
- 4 – Ülkelerin parasal bağımsızlığının zedelenmesi

1 – Dolar Birikimlerinin ÖÇH ile Değiştirilmesi

Doların altına konvertibilitesinin kaldırılması ve Bretton Woods sisteminin çöküşü ile dolar değer standardı ve resmi rezerv olma özelliklerini yitirmiştir. Fakat tüm dünya ülkelerinin, özellikle gelişmiş ülkelerin (Euro Dolar), resmi veya özel para otoriteleri ve kuruluşlarının elinde büyük miktarlarda dolar birikimleri mevcuttur. Bu dolar rezervleri kısmen 1971 öncesi dönemlerde kısmen de, çöküşü takip eden kargaşa döneminde yaratılmıştır (Grubel, 1981; s.555). Bunların bir kısmı ABD'nin yabancı merkez bankalarına ve hükümetlere borçlarından oluşur. Bu birikimler piyasalara müdahaleler yanında, mali piyasalar ve dış ödemelerde halen kullanılmaktadır. Bu birikimlerin varlığı ÖÇH'nin temel rezerv aracı olmasını imkansız kıldığı gibi, doları ikame edebilecek bir başka araç oluşturulmasını da engellemektedir.

ÖÇH'ye gerçek anlamda rezerv aracı olma yolunun açılabilmesi, mevcut dolar birikimleriyle değiştirilmesi ve dolar rezervlerinin eritilmesi halinde mümkün olur. Ancak gerek ÖÇH ile değişim gerekse değişik yollarla eritilip tasfiye edilme önemli bir problem olarak ortaya çıkmış ve bu önemi de hala korumaktadır. Birikimlerinin tasfiyesi gerçekleşmediği sürece dolar piyasadandan (rezerv, mübadele ve müdahale aracı olarak) çekilmeyecek ve yeni bir araca ihtiyaç doğuracak olan boşlukta yaratı-

(1) ÖÇH'nin uluslararası para sistemine girmesiyle N sayıda ülke, buna karşılık $N + 1$ sayıda para ortaya çıkacaktır. Böylelikle N sayıdaki ülke; parasının değerini bağımsız bir şekilde belirleme imkanına sahip olacaktır.

lamayacaktır. Boşluk oluşmadan da yeni bir aracın kullanımını yaygınlaşamayacaktır. Eğer dolarla değişim gerçekleşirse, ÖÇH sadece rezerv aracı olmakla kalmayacak aynı zamanda da uluslararası likiditenin önemli bir kaynağı haline gelecek ve IMF de dünyanın tek rezerv arzeden kuruluşu olacaktır.

2 – Rezervlerin Faiz Getirisi

Faiz getirisi ÖÇH ile iki yönden ilgilidir. Biri dolarla değiştirilmesi ile ilgili yönü, diğeri ise ÖÇH rezervi tutma ile ilgili yönüdür ki; her ikisinde ÖÇH'nin rezerv aracı olabilmesi ile yakından ilgilidir.

ÖÇH'nin rezerv aracı olabilmesi, yukarda değinildiği gibi dolar birikimlerinin onunla değiştirilmesi ile yakından ilgilidir. Bu değişim gerçekleşse bile bazı yeni problemler ortaya çıkacaktır (1). Bunların en önemlisi faiz getirisi ile ilgilidir. Dolar rezervlerinin büyük ölçüde Amerikan hükümetinin borçlarından oluştuğuna göre bunları elinde bulunduranlar Amerikan faiz oranları ölçüsünde faiz getirisi elde etmektedirler. ÖÇH ile değişimin gerçekleşmesi için dolar faiz oranlarının üzerinde bir faiz teklif edilmesi gerekir. Bu faiz oranının rezerv bulunduranları alışkanlıklarından vazgeçirmeye yetecek bir faiz oranı olmalıdır. Bu durumda IMF; eski dolar yeni ÖÇH sahiplerine bu faiz imkanlarını nasıl sağlayacaktır? Faiz getirisinin ikinci yönü ise; ÖÇH rezervlerinin devamlılığının sağlanması ile ilgilidir. ÖÇH faiz oranları Amerikan hazine bonoları oranında önemli derecede yüksek olursa ülkeler dolar varlıklarını minimum da tutmaya teşvik edilmiş olurlar ve işlem bakiyelerini sınırlandırmaları beklebilir. Fark büyük olmayacak olursa doların likidite kabiliyetinin ve kabul edilebilirliğinin yüksek olması dolayısıyla tekrar dolar birikimine dönülmesi engellenemez. Son yıllarda sanayileşmiş ülkeler arasında şöyle bir gelişme ortaya çıkmıştır. ABD devamlı sermaye talep etmekte ve diğer ülkelerde bunu sağlamaktadır. Böyle bir gelişmenin sebebi Amerikan faiz oranlarının diğer ülkelere göre yüksek olmasıdır. Amerika faiz oranlarını yüksek tutarak diğer ülkelere sermaye çekebiliyorsa, doların ÖÇH tarafından ikamesi güçleşmektedir. Diğer taraftan Amerikan faiz oranlarının yükseltilmesi diğer ülkeleri de aynı yönde davranmaya itmektir. IMF böyle bir esnekliği ÖÇH faizleri açısından gösterebilecekmi dir?

3 – ÖÇH'nin Değerlendirilmesi ve Kullanımında Dolara Bağımlılık

ÖÇH'nin dar anlamda bizzat kendisi dolara bağımlıdır. Bu bağımlılık ilk başta ÖÇH'nin değer standardı rolünde görülmektedir. Gerçi ÖÇH'nin değeri artık sadece dolara bağımlı değildir ama, onunla diğer paralar arasındaki ilişkide dolar etkilidir. Diğer paraların ÖÇH karşısındaki değeri veya ÖÇH'nin 16 paralık sepete göre kendi değerinin hesaplanmasında dolar kullanılmaktadır (Parasız, 1986; s.184). Yani her pa-

(1) Bu problemler için Bkz. Grubel, 1981; 555-656.

ranın değeri, günlük dolar kurlarına göre ölçülmekte ve hesaplanmaya katılmaktadır. Bu her ülke parasının günlük dolar kurlarının elde edilebilmesinin bir sonucudur. Böyle bir kullanımla dolara ÖÇH sisteminde özel bir pozisyon verilmek istenmiyorsa da doların özelliği ve hesaplama kolaylığı bu sonucu doğurmaktadır (Öney, 1980; s. 203). ÖÇH'nin dolara bağımlılığının diğer bir şekli de müdahale aracı olarak kullanılması sırasında belirir. ÖÇH yaygın kabul görüp kendisiyle döviz piyasalarına müdahale aşamasına gelmiş olsa bile, şu esnada bu, dolara bağımlılığı ifade eder. Çünkü ÖÇH'yi resmi döviz piyasalarına müdahale aracı olarak kullanmayı arzu eden bir merkez bankası, müdahale için bu işe uygun bir döviz elde etmek zorunda kalacaktır. (Grubel, 1981; s:556). Pratikte tüm ülkeler döviz piyasalarına dolarla müdahale ettiklerinden ÖÇH'nin kullanımı yeniden doları müdahale aracı halinde ön plana getirecek kendisi tali pozisyona düşecek, doların gücü ve kabul edilebilirliği sürdükçe de farklı bir uygulama görülmeyecektir. Bundan dolayı mesele ÖÇH'nin kabul edilebilirliğinin sağlanması değil, doların gücünü ve fonksiyonlarını sürdürülmesinde düşümlenmektedir. Yukarıda belirtilen hesaplama tekniği ve müdahale tarzı ÖÇH sisteminin kendi zayıflığının yansımından başka bir şey değildir. Bir sistemki uygulanabilmesi, yerini alacağı sistemin varlığına ve katkısına bağlıdır. Bu durumda ÖÇH sisteminin gücünü artırması için daha uzun yıllar beklenmesi gerekecektir.

4- Ülkelerin Parasal Bağımsızlığının Zedelenmesi

ÖÇH sisteminin özelliklerinden biri onun özel piyasalarda dolaşıma sahip olması, sadece üye ülkelerin merkez bankaları arasında tedavül edecek olmasıdır. Ancak, ÖÇH'nin doları ikame edebilmesi de sadece merkez bankaları arasında değil ülkelerin özel piyasalarında mübadele aracı olarak kullanılmasına bağlı olduğu kabul edilmektedir. Bu durumda ikili engel ortaya çıkmaktadır. ÖÇH'nin IMF tarafından yaratılması onun dünya merkez bankası haline gelmesine neden olmaktadır. Bu ise ülkelerin parasal konulardaki egemenliklerinin IMF'ye devri gibi bir sonuç doğurur ki, bu da rezerv aracı oluşturulması konusunda basit bir kurumsal değişmeden fazlasını içermektedir. Diğer taraftan özel piyasalarda kabul görüp işlemlerde kullanılacak olursa, ÖÇH ülkelerin para arzını artırıp veya azaltabilecektir. Para arzı üzerindeki kontrolün kaybolacağı endişesi bir çok ülkenin ÖÇH'nin bir müdahale aracı olarak kullanımına karşı direnmeye itilecektir. Ayrıca şu tehlikede her zaman için geçerlidir. ÖÇH uluslararası bir kuruluşun ürünüdür. Ülkeler ise uluslararası kuruluşlara ve bunların ilkelere kendi politikaları ile uyduğu sürece itibar etme eğilimindedirler.

ÖÇH kullanımı ve onun kabul edilebilirliğini engelleyen faktörler olarak sıralanan yukardaki problemlerin tümü bir arada dikkate alındığında, ÖÇH'nin resmi bir rezerv aracı olarak kullanımının yaygınlaşacağı en iyimser bir şekilde olsa bile imkansız görülmektedir. Bir taraftan ÖÇH'nin zayıflığı ve kendine uluslararası para sistemi içinde beklenen konumu sağlayamamış olması, diğer taraftan doların fonksiyonları

nın ABD ekonomisinin gücünün devam etmesi, ve yer yer değinilen diğer faktörlerden dolayı ülkeler kaçınılmaz şekilde dolar rezervleri tutmaya zorlanacaktır. Bu zorunluluk sebep sonuç ilişkisi içerisinde doların hakimiyetini ileriki dönemlerde de korumasına neden olabilir. Çünkü ÖÇH ile ilgili birçok probleme çözüm henüz sözkonusu olmadığı gibi bu yolda herhangi bir gelişmede beklenmemektedir. Ancak uluslararası para sisteminin gelecekte doların bu rolünü sona erdirebilecek şekilde yeniden reforma tabi tutulması ihtimali her zaman için saklıdır. Tıpkı doların altına konvertibilitesinin sona erdirilip altın döviz standardının ortadan kaldırılmasında olduğu gibi (1).

5.2 ECU Karşısında Dolar

Dolara rakip olarak görülen ÖÇH benzeri diğer bir suni para oluşumu da Avrupa para birimi (ECU) dir. Avrupanın parasal entegrasyonu çabalarının bir ürünü olarak ECU; ilk ortaya atıldığında sadece AET ülkeleri için değer standardı (numeriare) ve müdahale aracı olarak düşünülmüştü. Fakat sonradan iktisatçılar şu noktada birleştiler. Eğer AET komple bir parasal entegrasyona kavuşur ve müşterek bir para olarak da ECU her türlü amaç için kullanılmaya başlanırsa doların yerini alabilecektir. Fakat ECU bu gelişmeyi gösterememiştir. Tıpkı ÖÇH'de olduğu gibi burada da bazı problemler sözkonusudur.

ECU'nun gelecekteki alacağı görünüm doların ikamesini de belirleyecektir. ECU'nun beklenen pozisyonu ise Avrupa para sisteminin gelişmesine göre şekil alacaktır. Fakat aşağıdaki sorunlar çözülmediği sürece ECU'nun öngörülen fonksiyonları gerçekleştirebilecek bir konuma gelmesi düşünülemez (Doğan, 1981; s.8).

1 – Kısa ve uzun dönemli ödemeler dengesizliklerinin giderilmesine ilişkin kuralların oluşturulması,

2 – Dolar ve yen karşısında izlenen para politikalarında yeterliliğin sağlanması, Birinci problemin çözümü bir uluslararası sistem oluşturulabilmesi için bir şart olarak gereklidir. Çünkü bu tür kurallar oluşturulmadığı sürece ülkeler dengesizlikleri gidermek amacıyla ek kaynaklara ihtiyaç hissettiklerinde bunu avantajlı buldukları piyasalardan temin etme yoluna giderler. Böyle bir hareket ise ECU'nun rezerv aracı fonksiyonunun oluşumunu engeller. Diğer taraftan bu problemin çözümü sistemin yaratacağı mali kaynakların hacmini, yani sistemin likidite yaratma gücünü belirler ve ortak para biriminin kullanım alanını genişletir. İkinci problem ise para politikalarındaki uyumun önemi herkesçe kabul edilmektedir. Üstelik para politikalarının koordinasyonu ECU'ya rakip paralara karşı gerekmektedir ki, bu, politikadaki uyumun önemini daha da artırır. Bugün uygulamada böyle bir koordinasyona çoğu zaman rastlanmamaktadır. Özellikle dolara yapılan müdahaleler Avrupa Para Sistemine dahil ülkeler arasındaki ilişkileri sarsabilmektedir. Her ülke kendi parasının istikrarı açısından sistemin ne felsefesine nede kurallarıyla bağdaşmayacak şekilde hareket

edebilmektedir (Doğan, 1981; s.9). Bunun sonucu ise şudur. Kendi içinde rakip paraya karşı ortak bir politika takibi konusunda tutarlı davranış gösteremeyen sistemin ECU'yu uluslararası alanda güçlendirmesi zordur. ÖÇH için geçerli olan bir özellik ECU içinde geçerlidir. O da fonksiyonlar arasındaki birbirini tamamlayıcılıktır. Başlangıçta paralar arasındaki kurların belirlenmesinde (numeriare), kredi işlemlerinde, ayrıca parasal sapmalar ve müdahalelerde belli sınırlar içinde bir referans ve hesap birimi olarak kullanılan ECU'nun özel tasarruf ve yatırım alanlarında (değer saklama aracı), ticari ve mali işlemlerde kullanılması yönünden yıllardır süre gelen teşebbüsler başarılı olmuş sayılmaz. Bankacılık alanında, şahıslar ve özel kuruluşlar nezdinde değer saklama aracı ve ticari işlemlerde mübadele ve fiyat belirleme aracı olarak kullanılmadığı sürece ECU hükmi şahsiyet kazanmış olamaz. Bu özellikleri kendi sistemi içinde kazanmadığı sürece de dünya ölçüsünde yaygınlaştırılması da düşünülemez.

ECU dolara rakip olabilme konusunda ÖÇH'ye oranla daha şanslı görülmektedir. Eğer fonksiyonlar arasında tamamlayıcılık sözkonusu olur ve AET de bütünleşmiş bir Avrupa görünümüne kavuşursa, rekabet imkanı doğar. Çünkü böylelikle ABD'nin ekonomik gücü karşısında yeni bir güç doğmuş olacaktır. Ayrıca bir dünya rezerv aracı olarak ECU bir istikrarsızlık gösterdiği zaman onu elinde bulunduranların AET'den mal talebine yönelindiklerinde, üretim gücü ve çeşidi açısından bu talebi karşılayabilecek bir ekonomik yapı ortaya çıkmış olacaktır.

5.3. Diğer Rakip Paraların Durumu ve Doların Gücü

Rakip paralar karşısında doların durumu ele alındığında bu, ÖÇH ve ECU gibi bir merkezden yaratılan araçlarla olan ilişkisinden farklı bir özellik gösterir. Bu iki paranın rekabeti uluslararası para sistemi dışındaki alanlarla sınırlı olacaktır. Yani bu iki para ancak doların resmi ve özel piyasalardaki fonksiyonlarına rakip olabilirler. Rezerv aracı ve müdahale parası ve değer standardı gibi fonksiyonlar ne mark'dan ne de yen'den beklenmemelidir. Her ne kadar IMF statüsü içinde ülkelerin rezerv parası ve müdahale aracı olarak dolar dışındaki paraları kullanabilmeleri mümkünse de, bunun pratikte çok küçük bir önemi vardır. Sözkonusu imkanın uluslararası sistemde doların geçmişteki pozisyonunu sona erdirmeye gayretlerinin bir parçası olarak yorumlanması gerekir.

Mark ve Yen'in rekabet imkanları bunların karşısında doların gücü ile yakından ilgilidir. Bu karşılıklı ilişki içerisinde ikame imkanları aşağıda çerçevede ele alınabilir.

1- Uluslararası ekonomik ilişkilerde (ticaret ve sermaye hareketlerinde) son yıllarda yen ve mark'ın kullanım alanının bu ülkelerin dünya ekonomisindeki yerlerine bağlı olarak arttığı görülmektedir. Buna bağlı olarak bu iki parada temel paralar arasına girmekte ve haliyle de rezerv aracı olarak kendilerine yer bulabilmektedirler. Ancak rezerv aracı olabilme daha çok işlem esasına dönüktür. Çünkü bu paraların değer standardı olma özellikleri sözkonusu olmadığından, müdahale aracı olarak yaygın şe-

kilde kullanılmaları imkansızdır. Dolayısıyla mark ve yen rezervleri bulundurmanın amacı dar kapsamlı olmak durumundadır ve bu özellik onların toplam dünya rezervleri içinde büyük oranlara çıkmalarına engeldir.

Dar amaçlı rezerv aracı olabilme, sadece yen ve mark için değil aynı özellikleri taşıyan her ülke parası için gerçekleşebilir. Bu anlamda ileriki yıllarda temel paraların sayısı yükselmeye devam edebilecektir. Geçmiş yıllarda ÖÇH sepetindeki paraların değişmesinde olduğu gibi, Nitekim benzer değişikliklerin ileriki yıllarda olabileceği de ifade edilmektedir. G.Kore Won'unun uluslararası ilişkilerinde kullanılmaya başlayacağı ve gerçek anlamda konvertibil bir para olarak diğer temel paralar arasına girebileceği tahmin edilmektedir. Bu özellik uluslararası çoğulcu para kullanımının bir göstergesidir ama hiç bir zaman bir başka paranın doların yerini alabileceği demek değildir.

2 – Diğer taraftan sözkonusu iki para gerçekten böyle bir rolü üstlenmek için yeterli şartlara sahip midir ve bu iki ülke böyle bir rolü üstlenmeye istekli midir? Bunların tartışılması doların ikame edilip edilemeyeceğinden daha önemlidir.

Bu iki soruya verilecek cevap aşağıdaki nedenlerden dolayı olumsuzdur.

a– Her iki ekomi de büyüklük (GSMH) ve dış ticaret ve sermaye hareketleri açısından böyle bir görevi sürdürebilecek yeterlikte değildir. Çünkü ekonomik bağımlılıkları (dış ticaret açısından) yüksektir ve dışardaki gelişmelerden daha fazla etkilenmektedirler. Bu yüzden kendi paralarına ve döviz piyasalarına ABD'den daha fazla müdahalede bulunmaktadırlar. Aynı şekilde sermaye hareketleri açısından da, ABD'den daha fazla müdahalecidirler ve uluslararası mali piyasalara katılma oranları yüksek değildir. Ele alınan bu çerçevede şu bakımlardan önem taşır. Ülkelerarasında anlaşmazlığa yer vermeden uluslararası ödemeleri ve döviz kurlarını ayarlamak için yeteri genişlikte araç para arzede bilmek için anahtar para ülkesinin GSMH ve dünya ticaretine katılma paylarının büyük olması gerekir. Böylece hükümetler döviz rezervlerini rahatlıkla ve istedikleri büyüklükte oluşturabilirler, yani rezerv talebinin büyüyüp küçülmesi N ülke para sistemini rahatsız etmemesi gerekir (Mc Kinnon, 1980; s.383). Ayrıca rezerv ve müdahale aracı olan bir para döviz kuru politikaları ve döviz piyasalarına müdahale bakımından diğer paralar için geçerli olabilecek kurallara bağlı olmazlar (Emminger, 1986; s.28). Yani N ülke kuralı her zaman için geçerlidir. Sözkonusu her iki ülke de bu kuralı çalıştırabilecek özelliğe sahip değildir. Çünkü, N problemi gereği ortaya çıkacak bağımlılık içerisinde Almanya ve Japonya kendi bağımsız iç ve dış politikalarından ne ölçüde fedakarlığa katlanabilir? Japon yeninin son birkaç ay içinde aldığı değerlerin ihracat ekonomisi niteliğindeki Japon ekonomisini ne zor durumlara düşürdüğü açıkça ortada iken.

Her iki ülkenin paralarının değer kazanç ve kayıplarına dayanma gücü oldukça düşüktür. Yani her iki ülkenin de istikrara ihtiyacı ABD'den daha fazladır. Üstelik Alman ve Japon döviz piyasalarında herhangi bir istikrarsızlık dolara bağımlı olarak or-

taya çıkmakta ve istikrarsızlığın giderilmesi de yine ABD ekonomisi ve dolar çerçevesindeki politikalarla yürütülmektedir. Dolayısıyla rakip paralara bile dolarla müdahale edilmektedir.

b— Japonyanın ABD karşısındaki durumu Alman'ninkinden daha kritiktir. Japonya tüketim eğilimi düşük ve tasarruf eğilimi yüksek bir toplumdur. Bu eğilimin üzerine bir de dış ticaret fazlası eklendiğinde; ekonomi içinde değerlendirilemeyen sermaye fazlası oluşmaktadır. Bu fazlalık ABD'ye doğrudan yatırım şekli de dahil her türlü yolla akmaktadır. ABD büyüme hızını yükselttiği dönemlerde bu tür sermaye taleplerini daha da arttırmaktadır. Ayrıca ABD faiz oranlarında bir yükselme dünyanın diğer ülkelerinde de faiz oranlarını yükselttiği gibi, ülkeye büyük sermaye akımına neden olmaktadır. Bu da ABD'nin sermaye hareketlerine uyguladığı nisbi serbestinin bir sonucudur. Bu özellik sonucu ABD'nin dünya ekonomisini ve aynı zamanda rakiplerini kontrol altına alabilme yeteneği kazandırmaktadır.

3 — Diğer taraftan uluslararası dar kapsamlı rol içinde de olsa yeni bir paranın doğuşuna meydan verecek şartların olmadığı gibi belirtilmelidir. Mark ve Yen doların rolünü üstlenebilecek yeterlikte olsalar bile böyle bir gelişmenin (doların ikamesinin) ortaya çıkışına uygun ortamın olmaması engeldir.

Uluslararası alandaki doğuşu dikkate alındığında, doların fonksiyonlarını elde ettiği daha iyi anlaşılır. Dolar tahtına sanayileşmiş ülkelere elbirliği içinde oturtulmuştur. Bu da 2. Dünya savaşı sonrası şartlarının eseridir. Bilindiği gibi savaştan Avrupa harap, Japonya bitkin çıkmıştır. Bazı ülkelerde üretim sifira kadar düşmüş, üstelik üretim teçhizatı yok olmuştur. Dünya ticaretine katılmaları sözkonusu bile değildir. Paraların konvertibilitesi ortadan kalkmıştır. Avrupa gerek sanayi cihazlanması gerekse iç talebin karşılanması için hem Amerikan mallarına hem de Amerikan sermayesine sınırsız derecede muhtaçtır. Elde edilen her doların marjinal faydası ve ekonomiye katkısı oldukça yüksektir. Yardımlar ve sermaye hareketleriyle oluşan dolar akımı, kendi paralarının konvertibil olmaması nedeniyle Avuranın hem işlem amacına hem de rezerv amacına hizmet etmiştir. Böylece ortaya çıkan dolar talebi doların hakimiyetini güçlendirmiştir. Ayrıca sterlin'in uluslararası fonksiyonlarını yitirmesi bu hakimiyeti mutlak hale getirmiştir. Sonuçta ABD ekonomisi tek başına bir kutup oluşturabilmiştir. Şimdilik yen ve mark için böyle bir olaylar zinciri sözkonusu olmadığına göre dolara rakip olabilmeleri bu yönden de mümkün görülmemektedir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü, dar kapsamlı da olsa tam bir ikame sözkonusu olmamakla birlikte, her iki para da uluslararası ilişkilerde zaman zaman artan yoğunlukta aranan paralar olabilir. Zaten bu dünya ekonomik ilişkilerinde çok taraflılığın da bir sonucudur. Fakat rezerv aracı seçme konusunda resmi rezervlerde özel piyasalarda anahtar döviz ihtiyacı azalmayacaktır. Dalgalı kurlarda bu ihtiyaç bir başka sistemden daha da az değildir.

6 – SONUÇ

Doların uluslararası rolünün geçmiş dönemlerde dikkate alınarak incelenmesi, onun geleceği hakkında az çok fikir vermektedir. Ama ilerdeki pozisyonu çok çeşitli faktörlerin etkisi altında belirlenecektir. Bu güne kadar onun gücünü kırma ve fonksiyonlarını sona erdirmeye yolundaki teşebbüslerin başarılı olduğu söylenemez. Resmî rezerv aracı ve müdahale parası olmaktan çıkarılmışsa da bu rolün bir süre daha devam edeceği açıktır. Ayrıca birçok ülke parası için her türlü istikrarsızlığına rağmen değer standardı olma gücünü de sürdürecektir. Uluslararası para sisteminin dışındaki fonksiyonlarına gelince bunlar birinci gruptakilere oranla daha güçlü bir şekilde devam edeceği de söylenebilir. Aslında her iki gruptaki fonksiyonlar birbirinin tamamlayıcısı ve destekleyicisidir. Özel piyasalarda kullanımı yaygın olan bir para, uluslararası para sistemindeki yerini sağlamlaştırmış olacaktır. Zaten doların gücü de bir noktada bu son özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Dolar hakkında iktisatçıların kabul ettiği bir gerçek vardır. "Dolar hakkında tahmin yapmak, Rus ruletine benzemektedir". Buradan hareketle uzun dönemde doların rolünün ne olacağını kestirmek oldukça güçtür. Çünkü bu problem birbirinden oldukça farklı faktörlerin etkisi altındadır ki, bunların herbirinin ayrı ayrı değerlendirilmesi halinde içinden çıkılmaz bir kaos oluşur. Böyle bir kaos'dan genede bazı tahminlere yukardaki varsayımı rezerv tutarak gidilebilir.

İlk önce geçmiş olaylar temeline dayalı tarihçi bir yaklaşım içinde konu değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç şudur. İngiltere'nin ve Sterlinin gerileyişi ve uluslararası sistemde bir boşluğun ortaya çıkışından sonra bu boşluğun dolar avantajını korumaktadır. Uluslararası sistemde henüz anahtar para açısından bir boşluk yoktur. Bu yüzden de dolar yerine bir başka para veya aracın ikamesi çok dar sınırlar içinde olacaktır. ÖÇH'nin zorlamalı bir şekilde doları ikamesindeki başarısız geçmiş tecrübeler de bunu desteklemektedir.

İkinci olarak analitik bir yaklaşım içinde ele alındığında da aynı sonuca; bir süre daha doların alternatifsiz dünya parası olarak kalacağına, ulaşmak mümkündür. Buna delil olarak da; doların bir başka rezerv aracı ile konsolidasyonun getireceği mahzurlar, doların faiz getirisinin diğer bir araca göre yüksek olması, anahtar para ülkesinin yüklenmek zorunda olduğu sorumluluklar ve dolara rakip olarak gösterilen Mark ve Yen'in bu rolü üstlenmesi konusunda Almanya ve Japonya'nın yetersizliği ve isteksizliği gibi noktalar ileri sürülebilir.

Doların geleceği hakkında ulaşılan bu sonucun değişebilmesinin yukarıda delil olarak sunulan problemlere çözüm bulunması ile mümkün olacağını gözden uzak tutmamak gerekir. Sorunlara çözüm getirilmesi ise, ancak uluslararası para sistemini yeniden düzenleyecek şekilde bir reforma tabi tutmakla mümkündür. Fakat yeni bir uluslararası para sisteminin şekli konusunda henüz bir modelde oluşturulabilmiş değildir.

KAYNAKÇA

- Bergsten, C. Fred; (1983) "Yeni Bir Dünya Para Düzenine Doğru", Çev: İ.Koray Tırıttoğlu, Maliye Dergisi, Sayı 61, Ocak-Şubat 1983.
- Doğan, Aykon; (1981) "Geçiş Döneminin Sonunda Avrupa Para Sistemi" Maliye Dergisi, No: 50, Mart-Nisan 1981, S.3-14.
- Emninger, Otmar; (1986) "Doların Uluslararası Rolü" Çev: Toper Çağlayan, Maliye Dergisi, Sayı 82, Temmuz-Ağustos 1986, S.25-31.
- Engel, Charles; (1986) "The International Monetary System: Forty Years after Bretton Woods", Journal of Monetary Economics Vol 17, No: 3, May 1986, S.441-448.
- Goldstein, Henry N.; Haynes Stepher E., (1984), "A Critical Appraisal of Mc Kinnon's World Money Supply Hypothesis" AER, Vol.74, No: 1, March 1984, S.217-223.
- Grubel, Herbert G.; (1981) "International Economics" Richard D.Irwin Inc. Homewood, 1981.
- Helliwell, John; (1973), "Dollars as Reserve Assets, What Next", American Economic Review, Papers and Proceedings, Vol 63, No: 2, May 1973, S.206-214.
- IMF (1984), "The Exchange rate System: Lessons of the Past and Options for the Future", Occasional paper, No: 30, Washington, D.C.
- Magee, Stephen P.; Rao, Ramesh, K.S., (1980)" Vehicle and Nonvehicle Currencies in International Trade", American Economic Review, Papers and Proceedings, Vol 70, No: 2, May 1980, S.368 - 373.
- Mc Kinnon, Ronald I; (1980) "Dolar Stabilization and American Monetary Policy", American Economic Review, Papers and Proceedings, Vol 70, No: 2, May 1980, S.382-387.
- Murhpy, J. Carter; (1985) "Reflections on the Exchange Rate System", American Economic Review, Papers, Papers and Proceedings, Vol 75, No: 2, May 1985, S.68 - 73.
- Newsweek, 23 June 1986, S.32 - 36
- Öney, Erden; (1986), "Uluslararası Para Sistemi", A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 448, Ankara 1980.
- Parasız, İlker; (1986), "Uluslararası Para Sistemi: Kuram, Mechanizma, Tarihçe, Politika", Uludağ Üniversitesi Yayın No: 3-046-0123, Bursa 1986.
- Williamson John; (1985) "On the System in Bretton Woods", American Economic Review, Papers and Proceedings Vol 75, No: 2, May 1985, S.74-79.